

УДК 811.161.3

ДАСЛЕДАВАННЕ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ 1920–30-х гг. У БЕЛАРУСІ Ў САВЕЦКІ ЧАС

С. М. ЗАПРУДСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Разглядаюцца падрыхтаваныя ў Беларусі працы 1960–80-х гг., прысвечаныя вывучэнню беларускай літаратурнай мовы міжваеннага перыяду, якія ў значнай ступені захоўваюць навуковую валанасць і ў нашы дні. Звернута ўвага на суадносіны ў гэтых працах метадаў сінхранічнага і дыяхранічнага аналізу і іх адэкватнасць для рознага тыпу даследаванняў. Адзначана, што працы І. К. Германовіча і Л. М. Шакуна ўвялі раней фактычна табуіраваны перыяд гісторыі літаратурнай мовы 1920–30-х гг. у навуковы ўжытак. Паказана, што даследаванням І. К. Германовіча была ўласціва шматграннасць і глыбіня. Зроблена выснова пра тое, што пазнейшыя працы аўтараў акадэмічнай калектыўнай манаграфіі 1968 г. па гісторыі новай беларускай літаратурнай мовы і А. Я. Баханькова сфарміравалі своеасаблівы метадалагічны канон вывучэння мовы міжваеннага перыяду, які сярод іншага прадугледжваў кваліфікацыю мовы 1920–30-х гг. на аснове норм беларускай літаратурнай мовы 1950–70-х гг. і сягаў да своеасаблівага зваротнага праецыравання. Даказана, што калі ў арыентаваных на сінхранію працах І. К. Германовіча першай паловы 1960-х гг. рэалізацыя такой метадыкі пераважна не мела адмоўнага значэння (а на фоне панавання ў 1930–50-я гг. пазбаўленых аб'ектыўнасці адвольных палітызаваных ацэнак яе выкарыстанне можна лічыць дасягненнем), то ў арыентаванай на вывучэнне гісторыі літаратурнай мовы калектыўнай манаграфіі такі, у сваёй аснове сінхранічны, падыход выглядае як недастаткова адпаведны спосаб даследавання беларускай літаратурнай мовы 1920–30-х гг. Сцвярджаецца, што па меры павелічэння дыстанцыі паміж часам напісання новых даследаванняў і міжваенным перыядам, калі апошні пераставаў быць перыядам сучаснай мовы і паступова пераўтвараўся ў гістарычны перыяд, сінхранічны падыход становіўся ўсё менш эўрыстычным спосабам вывучэння літаратурнай мовы 1920–30-х гг.

Ключавыя словы: беларуская літаратурная мова; 1920–30-я гг.; метадалогія вывучэння гісторыі літаратурнай мовы; І. К. Германовіч; А. Я. Баханькоў; сінхранічны метад; дыяхранічны метад; зваротнае праецыраванне; ацэначнасць у навуковых працах; запазычанні; дыялектызмы; наватворы.

Образец цитирования:

Запрудскі С. М. Даследаванне беларускай літаратурнай мовы 1920–30-х гг. у Беларусі ў савецкі час // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2016. № 3. С. 31–40.

For citation:

Zaprudski S. M. Research on Belarusian standard language of the 1920–30s in Belarus in Soviet time. *Vesnik BDU. Ser. 4, Filalogija. Zhurnalistyka. Pedagogika*. 2016. No. 3. P. 31–40 (in Belarus.).

Автор:

Сергей Николаевич Запрудский – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры истории белорусского языка филологического факультета.

Author:

Siarhiej Zaprudski, PhD (philology), docent; associate professor at the department of history of Belarusian language, faculty of philology.
zaprudski@gmail.com

ИССЛЕДОВАНИЕ БЕЛОРУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА 1920–30-х гг. В БЕЛАРУСИ В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ

С. Н. ЗАПРУДСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Республика Беларусь

Рассматриваются подготовленные в Беларуси работы 1960–80-х гг., посвященные изучению белорусского литературного языка межвоенного периода, которые в значительной степени сохраняют научную валидность и в наши дни. Обращается внимание на соотношение в этих работах методов синхронического и диахронического анализа и их адекватность для разного типа исследований. Отмечено, что работы И. К. Германовича и Л. М. Шакуна ввели ранее фактически табуированный период истории литературного языка 1920–30-х гг. в научный обиход. Показано, что исследованиям И. К. Германовича была присуща многогранность и глубина. Сделан вывод о том, что более поздние работы авторов академической коллективной монографии 1968 г. по истории нового белорусского литературного языка и А. Е. Баханькова сформировали своеобразный методологический канон изучения языка межвоенного периода, который среди прочего предусматривал квалификацию языка 1920–30-х гг. на основе норм белорусского литературного языка 1950–70-х гг. Таким образом, совершалось своеобразное обратное проецирование. Доказано, что если в ориентированных на синхронию работах И. К. Германовича первой половины 1960-х гг. реализация такой методики преимущественно не имела отрицательного значения (а на фоне господства в 1930–50-х гг. лишенных объективности произвольных политизированных оценок ее использование можно считать достижением), то в ориентированной на изучение истории литературного языка коллективной монографии такой, в своей основе синхронический, подход выглядит как недостаточно подходящий способ исследования белорусского литературного языка 1920–30-х гг. Утверждается, что по мере увеличения дистанции между временем написания новых исследований и межвоенным периодом, когда последний переставал быть периодом современного языка и постепенно превращался в исторический период, синхронический подход становился все более несовершенным способом изучения литературного языка 1920–30-х гг.

Ключевые слова: белорусский литературный язык; 1920–30-е гг.; методология изучения истории литературного языка; И. К. Германович; А. Е. Баханьков; синхронический метод; диахронический метод; обратное проецирование; оценочность в научных работах; заимствования; диалектизмы; новообразования.

RESEARCH ON BELARUSIAN STANDARD LANGUAGE OF THE 1920–30s IN BELARUS IN SOVIET TIME

S. M. ZAPRUDSKI^a

^aBelarusian State University,
Nezavisimosti avenue, 4, 220030, Minsk, Republic of Belarus

The article deals with papers published in the 1960–80s in Belarus to facilitate a more precise methodology for the historical study of the Belarusian literary language of the interbellum period. The papers are still present scientific interest nowadays. The article focuses on the correlation of synchronic and diachronic analysis in these papers and their applicability for different areas of modern research. The works of I. K. Hermanovich and L. M. Shakun introduced a de facto taboo period of the 1920–30s into scientific use. Hermanovich's papers were all many-sided and deep. The author drives to the conclusion that the collection of authors from the BSSR Academy of Sciences on the history of the new Belarusian literary language, as well as A. E. Bahankou's monograph shaped a certain methodology canon for the language research of the interbellum period. Among other, the canon set evaluation for the literary language of the 1920–30s based on the norms of the 1950–70s, which resulted in retrospective projecting. The adoption of such a method did not have clear negative meaning in Hermanovich's works of the early 1960s which were aimed at synchrony; we can even consider this approach as an achievement taking into account the prevalence of arbitrary politically-bound non-objective statements in scientific works in the 1930–50s. However, the same approach, which was based on synchrony, looks inadequate for the research of the Belarusian literary language of the 1920–30s in the above mentioned multi-authored collection which was a study of the language history. The interbellum period gradually became no more a modern language period, but rather a historic one. The author states that the greater the distance between the interbellum period and the time of new studies of the 1970–80s grew, the more the synchronic approach was turning into an insufficient methodology for the research on the literary language of the 1920–30s.

Key words: Belarusian standard language; the 1920–30s; the research methodology of the history of the literary language; I. K. Hermanovich; A. E. Bahankou; synchronic method; diachronic method; retrospective projecting; evaluatory approach in scientific research; borrowed words; dialect words; neologisms.

Вивучэнне беларускай літаратурнай мовы 1920–30-х гг. у Савецкай Беларусі сутыкалася з пэўнымі складанасцямі і ў той або іншай ступені знаходзілася пад уплывам ідэалагічных дактрын свайго часу. Фатальнае значэнне для развіцця навукі аб літаратурнай мове міжваенных гадоў працяглы час мела тая акалічнасць, што многія лінгвісты і дзеячы культуры гэтага перыяду ў 1930-я гг. былі рэпрэсаваны,

упамінанне іх імёнаў і выкарыстанне іх прац забаранялася. За межамі БССР беларуская літаратурная мова міжваеннага перыяду амаль не вывучалася¹.

Дадзены агляд уяўляе сабой перапрацаваны варыянт раздзела 2.2 нашай манаграфіі [1, с. 68–85]. Ён больш паслядоўна скіраваны на праблемнае асвятленне прац 1960–80-х гг. аб літаратурнай мове міжваеннага перыяду, арыентаванае на патрэбы гістарычнага вывучэння беларускай літаратурнай мовы. Прааналізаваныя ў артыкуле працы заслужваюць асаблівай увагі, паколькі менавіта ў іх была сфарміравана метадалогія вывучэння беларускай літаратурнай мовы 1920–30-х гг., якая ў значнай ступені захоўвае сваю сілу і ў нашы дні.

1. Падручнікі па гісторыі беларускай літаратурнай мовы Л. М. Шакуна. Навуковы інтарэс да беларускай літаратурнай мовы міжваеннага перыяду сфарміраваўся толькі ў 1960-я гг., калі істотна змянілася сітуацыя ў савецкім мовазнаўстве. У падручніку Л. М. Шакуна па гісторыі беларускай літаратурнай мовы (1960) у раздзеле «Беларуская літаратурная мова савецкай эпохі» прысутнічаў адрэзак часу, моўнае ўжыванне ў рамках якога нярэдка проціпастаўлялася узусу агульнага, у цэлым узорнага, савецкага перыяду. У розных частках раздзела прыводзіўся матэрыял, які сведчыў аб яго непрымальнасці з пункту гледжання моўнай практыкі 1960-х гг. (*гісэдня* ‘ліцейня’, *магазын* ‘склад’, *гуля* ‘бомба’, *пярвестак* ‘элемент’, *зельнік* ‘гербарый’, *каморка* ‘клетка’, *старчак* ‘перпендыкуляр’ і інш.) [2, с. 192, 196]. Гэта архайчнае ўжыванне было характэрным у 1920-я гг. З 1963 г. у падручніках Л. М. Шакуна па гісторыі беларускай літаратурнай мовы асобна вылучаўся перыяд 1920–30-х гг. [3; 4]. Аднак яго асвятленне ў гэтых дапаможніках здзяйснялася супярэчліва. З аднаго боку, аўтар часам імкнуўся як бы «рэабілітаваць» некаторыя напрамкі фарміравання літаратурнай мовы гэтага часу, сцвярджаючы, напрыклад, што навуковая тэрміналогія ў 1920-я гг. была сфарміравана найперш на аснове багаццяў народных гаворак, а моцна крытыкаваныя ў 1930–50-я гг. словаўтваральныя калькі не сталі яе важнай крыніцай. З другога боку, выклад гісторыі беларускага мовазнаўства гэтага часу, ад прэскрыптыўнага адгалінавання якога моцна залежала станаўленне літаратурнай мовы 1920–30-х гг., у падручніку быў здзейснены з выразнымі ідэалагічнымі акцэнтамі [5].

2. Працы І. К. Германовіча па беларускай літаратурнай мове 1920–30-х гг. У першай палове 1960-х гг. быў апублікаваны шэраг артыкулаў І. К. Германовіча, прысвечаных беларускай літаратурнай мове 1920–30-х гг. [6–9]. У абароненай у 1963 г. кандыдацкай дысертцыі І. К. Германовіч прааналізаваў 85, паводле яго азначэння, «найбольш ужывальных» у 1920–30-я гг. лексічных дублетных радоў [10, с. 7]. Выбар тэмы дысертцыйнага даследавання, у цэнтры якога знаходзіліся працэсы фарміравання норм літаратурнай мовы, быў абумоўлены той акалічнасцю, што ў міжваенныя гады, згодна з аўтарам, «найбольш ярка праяўляліся супярэчлівыя тэндэнцыі развіцця беларускай літаратурнай мовы і найбольш інтэнсіўна адбывалася яе нармалізацыя» [10, с. 6]. Верагодна, падрыхтоўка дысертцыі на такую тэму мела ў сваёй аснове не толькі ўласна навуковыя матывы – праца павінна была ў нейкай ступені адказаць на некаторыя практычныя пытанні нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы, якія сталі актуальнымі ў 1960-я гг. У грамадскім плане навуковая распрацоўка адпаведнай праблематыкі была сведчаннем агульных станоўчых зрухаў у беларускай лінгвістыцы, звязаных з пашырэннем кола даследчых праблем і магчымасцю вывучаць яшчэ нядаўна фактычна табуіраваны перыяд.

Сярод іншага І. К. Германовіч выявіў, што ў маўленчай практыцы 1920–30-х гг. звычайнай з’явай было суіснаванне паралельных спосабаў выказвання. Шырока распаўсюджаная лексічная дублетнасць бытвала дзякуючы таму, што ў маўленні нярэдка паралельна ўжываліся словы з розных гаворак (*рукавіцы* – *сподкі*, *зусім* – *спрэс*). Падтрыманню дублетнасці спрыялі таксама пашыраныя ў гэты час русізмы (*вучыцель*, *гасударства*, *дзеяцельнасць*, *сабранне*, *станцыя* і інш.), паланізмы (*атрамант*, *гарбата*, *варункі*, *выстарчальны*, *жагнаць*, *загарак*, *мапа*, *парцяляна*, *пушка*, *размаіты*, *тэстамент*, *цнота* і інш.), дыялектызмы (*баця*, *мошаст*, *кагадзе*, *суздром*, *угрунь*, *пара* ‘суткі’ і інш.), наватворы (*вокагляд*, *выкладальнік*, *дзеяльнасць*, *думаннік*, *зваротнік*, *злука*, *рэчапіс*, *спадзевы* і інш.) [6–8].

З’яўленне падобнага даследавання стала магчымым у час, калі ў беларускай лінгвістыцы пасля амаль чвэрцьвекавага перапынку ў лексікаграфічных працах былі паўторна ўстаноўлены лексічныя нормы беларускай літаратурнай мовы. Акурат у негатыўных суадносінах з засведчанымі ў руска-беларускім слоўніку 1953 г. нормамі, як правіла, і вызначаліся важныя для разумення спецыфікі нармалізацыі тагачаснай літаратурнай мовы катэгорыі паланізмаў, русізмаў, дыялектызмаў і наватвораў. Пад паланізмамі, русізмамі, дыялектызмамі і наватвораў у даследаванні І. К. Германовіча разумеліся адпаведна тыя лексемы польскага і рускага паходжання, тыя народныя словы і наватворы, якія выкарыстоўваліся ў 1920–30-я гг., але пазней выйшлі з ужытку і не фіксаваліся ў слоўніку

¹ Сярод нешматлікіх выключэнняў варта згадаць апублікаваную ў 1974 г. манаграфію П. Вэкслера, у якой два раздзелы былі прысвечаны 1920–30-м гг. [1, с. 56–61]; у гэтым артыкуле не аналізуецца.

1953 г.¹ На фоне той акалічнасці, што ў 1930–40-я гг. кваліфікацыя нейкіх слоў як нарматыўных або ненарматыўных ажыццяўлялася ва ўмовах фактычна поўнай адсутнасці слоўнікаў² і, такім чынам, магла падлягаць моцным суб'ектыўным ухілам, паслядоўна праведзеную ў працах І. К. Германовіча кваліфікацыю розных слоў з улікам аб'ектыўнага крытэрыю трэба прызнаць значным дасягненнем.

У адпаведнасці з аформленымі на той час падыходамі (напрыклад, [11]) пры кваліфікацыі паланізмаў і русізмаў (першым у працах І. К. Германовіча надавалася асабліва ўвага) аўтар кіраваўся гістарычна-генетычным падыходам, які не браў пад увагу шляхі, якімі словы польскага або рускага паходжання прыходзілі ў беларускую літаратурную мову. Многія з залічаных у паланізмы лексем (тыпу *атрамант*, *выстарчалны*, *гарбата*, *жагнаць*, *жадны*, *загарак*, *нэндза*, *парцяляна*, *пекны*, *пушка*, *тартак*, *тэстамент*, *ценкі* і інш.) трапілі ў беларускую літаратурную мову ў XIX ст. або былі вядомыя беларускай мове яшчэ з эпохі Сярэднявечча. Часта гэтыя словы прыйшлі ў беларускую літаратурную мову не з польскай мовы, а з беларускіх гаворак. Папраўдзе ў беларускай літаратурнай мове 1920-х гг. гэтыя словы былі народнымі, уласна, незапозычанымі. Нават у тых выпадках, калі можна напэўна дыягнаставаць нейкія лексемныя рэальныя запозычаныя з польскай мовы, гэта хутчэй запозычаныя не з літаратурнай мовы замежнай краіны, а з беларускага варыянта вуснай польскай мовы, так званай пальшчызны крэсвай. У сваім даследаванні І. К. Германовіч паспрабаваў адрозніць больш ужывальныя (*варункі*, *выстарчаць*, *гвязда*, *жагнаць*, *жадны*, *нэндза*, *пекны* і вытворныя *пекнасць*, *пекна* і *пекната*, *строі* і *стройны*, *выстраены*, *строіцца*, *ценкі*, *цнота* і *цнатлівасць*) і менш ужывальныя паланізмы (*вызыск*, *дэсэн*, *мапа*, *парцяляна*, *пушка*, *пудэлак*, *развязаць*, *размаіты*, *рапарываць*, *тартак*, *трунак*, *тэстамент*, *утур*, *ядваб*), аднак нельга сказаць, што такія падзел ва ўсіх выпадках быў зроблены паспяхова. Залічэнне на аснове гістарычна-генетычнага падыходу вялікай колькасці засвоеных беларускай літаратурнай мовай не з польскай мовы слоў у разрад паланізмаў служыла тлумачэннем і апраўданнем той акалічнасці, што ў працэсе нармалізацыі 1920–30-х гг. яны выйшлі з ужытку.

Як адзначыў І. К. Германовіч, у выніку пурыстычнай скіраванасці першых тэрміналагічных слоўнікаў асабліва многа лексічных дублетаў існавала ў сферы тэрміналогіі [10, с. 4]. Даследчык прыйшоў да высновы, што к другой палове 1930-х гг. беларуская лексічная сістэма стабілізавалася, лексічныя нормы ў гэты час складваліся і замацоўваліся на аснове ўласнага слоўнага матэрыялу [6; 7]. Дублетныя рады І. К. Германовіч класіфікаваў з пункту гледжання часу іх узнікнення і паходжання кампанентаў, звярнуў увагу на рухомасць іх складу, разгледзеў пашыранасць тых або іншых радоў у залежнасці ад паходжання кампанентаў. Даследчык выявіў, што на працягу 1920–30-х гг. беларуская літаратурная мова значна папоўніла свой лексічны склад і выпрацавала асноўныя, агульныя для ўсіх стыляў, лексічныя нормы. Гэта выпрацоўка ажыццяўлялася найперш шляхам ліквідацыі празмернай дублетнасці [10].

Пры аналізе працэсаў моўнай нармалізацыі 1920–30-х гг. І. К. Германовіч спалучаў дыяхранічныя і сінхранічныя метады даследавання. Нармалізацыя літаратурнай мовы 1920–30-х гг. разглядалася ім як факт нядаўняй гісторыі сучаснай беларускай літаратурнай мовы. На выкарыстанне дыяхранічных метадаў указвала вялікая ўвага аўтара да развіцця беларускай літаратурнай мовы ў 1920–30-я гг. У яго працы належнае месца адводзілася рэгістрацыі часу, калі словы з'явіліся, і інтэрпрэтацыі лексем, якія паступова змянялі сваё месца ў рамках дублетных радоў або ўвогуле выходзілі з ужытку. Ва ўсіх выпадках прыводзілася падрабязная даведка аб ужыванні ў 1920–30-я гг. аналізаваных слоў і пры неабходнасці каротка характарызавалася іх выкарыстанне ў ранейшыя гады. Аднак у цэлым прыярытэт у даследаванні быў аддадзены сінхранічнаму падыходу.

Дзякуючы камбінаванню розных метадаў, прыцягненню вялікага і разнастайнага матэрыялу мастацкай, навуковай, публіцыстычнай і «афіцыйнай» літаратуры 1920–30-х гг., даных тагачасных слоўнікаў і звестак з артыкулаў па пытаннях культуры беларускага маўлення даследаванне І. К. Германовіча было вельмі шматгранным і глыбокім. У многім яно і сёння застаецца непераўздыменным узорам аналізу лексічнага матэрыялу 1920–30-х гг. На жаль, дысертацыя І. К. Германовіча па сёння застаецца надрукаванай толькі ў фрагментах.

3. Асвятленне перыяду 1920–30-х гг. у калектыўнай манаграфіі «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы». У канцы 1960-х гг. развіццё беларускай літаратурнай мовы ў міжваенны час стала прыцягваць увагу і як аб'ект гістарычнага вывучэння. У 1968 г. супрацоўнікамі Акадэміі навук БССР

¹У рэдкіх выпадках як паланізмы або наватворы ў матэрыяле І. К. Германовіча фігуравалі словы, зафіксаваныя ў руска-беларускім слоўніку 1953 г. (як неасноўныя варыянты). У беларуска-рускім слоўніку 1962 г. гэтыя лексемныя атрымалі стылістычныя кваліфікацыі ўстарэласці ці размоўнасці (*атрамант*, *мытніца*, *пушка* 'каробка', *строі*) або ўвогуле не падаваліся (*выстарчалны*, *мосенж*, *развязаць* (ураўненне) і інш.). Некаторыя словы, кваліфікаваныя І. К. Германовічам як дыялектызмы (*кагадзе*, *суздром*), адсутнічалі ў руска-беларускім слоўніку, але ў 1962 г. былі ўключаны ў беларуска-рускі слоўнік.

²Пасля арыштаў у 1930 г. шэрагу вядучых мовазнаўцаў усе беларускія слоўнікі 1920-х гг. былі выведзены з ужытку. Выдадзены ў 1937 г. руска-беларускі слоўнік пад рэдакцыяй А. Александровіча, з-за таго што яго рэдактар неўзабаве быў рэпрэсаваны, таксама забаранілі. Першай нарматыўнай лексікаграфічнай працай пасляваеннага часу стаў кароткі арфаграфічны слоўнік 1948 г.

І. І. Крамко, А. К. Юрэвіч і А. І. Яновіч быў апублікаваны другі том калектыўнай працы «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы» [12], прысвечаны перыяду XIX–XX стст., а ў 1970 г. у рамках манаграфіі «Гістарычная лексікалогія беларускай мовы» А. Я. Баханькоў надрукаваў раздзел «Змяненне лексікі беларускай мовы ў савецкі перыяд» [13]. Абедзве манаграфіі былі заслужана высока ацэнены ў тагачаснай навуковай літаратуры. Як працы, у якіх упершыню здзейснены спробы шматбакова асвятліць працяглы па часе перыяд, яны захоўваюць сваё навуковае значэнне і ў нашы дні. У першай з названых кніг падзеі беларускага мовазнаўства і працэс станаўлення літаратурнай мовы 1920–30-х гг. на розных яе ўзроўнях (арфаграфія, граматыка, лексіка) асвятляліся з беспрэцэдэнтным для 1960-х гг. паглыбленнем у матэрыял [12, с. 182–271].

У раздзеле «Станаўленне арфаграфічных і граматычных норм» упершыню ў беларускай навуковай літаратуры было разгледжана бытаванне ва узусе 8 арфаграфічных, 1 словаўтваральнай, 12 марфалагічных і 5 сінтаксічных з’яў. У раздзеле «Выпрацоўка лексічных норм беларускай літаратурнай мовы» прадстаўлены вялікі аб’ём матэрыялу, размеркаванага паводле яго прыналежнасці да аднаго з двух стыляў – навукова-публіцыстычнага і стылю мастацкай літаратуры. Значным дасягненнем аўтараў манаграфіі было ўключэнне ў разгляд гісторыі літаратурнай мовы 1920–30-х гг. мовазнаўчых твораў гэтага перыяду: арфаграфічных, граматычных і лексікаграфічных прац. Аднак манаграфія выявіла і шэраг «вузкіх месцаў», асабліва выдавочных сэнна на фоне той акалічнасці, што з часу яе выдання прайшло ўжо амаль паўстагоддзя.

Нягледзячы на тое, што, як заўважаў адзін з замежных рэцэнзентаў, даследаванне было напісана на аснове прынятага ў СССР гістарычнага матэрыялізму [14, S. 917], не заўсёды выразна зразумела, у якой меры яно скіравана ў гісторыю. Так, у прысвечаных 1920–30-м гг. раздзелах манаграфіі ўвага часам звярталася не столькі на (дыяхранічныя) працэсы развіцця лексікі і станаўлення арфаграфічных і граматычных норм, колькі на (сінхранічныя, важныя для 1960-х гг.) вынікі гэтых працэсаў. У манаграфіі толькі ў нязначнай ступені аналізавалася праблематыка дублетнасці ў літаратурнай мове 1920-х гг. З выкладання магло вынікаць, што ва узусе 1920-х гг. прысутнічалі не столькі больш ці менш раўнапраўныя дублеты, якія паступова, у працэсе канкурэнтнага ўжывання, змянялі сваё месца ў рамках дублетных радоў або ўвогуле выходзілі з ужытку, колькі словы з прадвызначанай, іманентнай іерархіяй, адным з якіх было «суджана» застацца ў літаратурнай мове, а другім – кануць у нябыт.

Паводле сцверджання іншага рэцэнзента, матэрыял, прадстаўлены вялікай колькасцю адзінак, у манаграфіі быў апісаны і інтэрпрэтаваны ў цэлым менш паслядоўна, чым у першым томе акадэмічнай «Гісторыі беларускай літаратурнай мовы» [15, р. 115]. Напрыклад, калі ў працы І. К. Германовіча з нагоды слова *атрамант* прыводзіліся разнастайныя звесткі, у тым ліку датычныя яго распаўсюджанасці ў беларускай літаратурнай мове XIX ст. і фіксацыі ў першых слоўніках XX ст. у якасці адзінай літаратурнай нормы [7, с. 88, 90–92], то з калектыўнай манаграфіі чытачы даведваліся толькі пра тое, што гэта слова ўжываў пісьменнік Цішка Гартны [13, с. 251–252]¹. На шкоду іншым сферам ужывання мовы на першы план выносілася прадстаўленне пісьменніцкага узусу, пры гэтым непараўнальна шмат увагі было ўдзелена тым з’явам, якія не захаваліся ў сучаснай мове. У выніку многія моўныя факты, якія адзначаліся не толькі ў мастацкім стылі, а і ў літаратурнай мове 1920-х гг. у цэлым, трактаваліся толькі як своеасаблівыя пісьменніцкія адхіленні ад нарматыўнай мовы. У манаграфіі прыводзіліся доўгія пералікі «няправільнага» ўжывання пісьменнікамі лексічных адзінак з падборам асабліва ўражальных для тагачаснага чытача прыкладаў дыялектызмаў, паланізмаў і наватвораў. З улікам тых акалічнасцей, што станоўчы аспект выкарыстання пісьменнікамі народнай лексікі ў 1920-я гг. у манаграфіі амаль не разглядаўся, а выкарыстанне дыялектызмаў у мастацкай літаратуры 1950–60-х гг. аўтары ацэньвалі станоўча², можна зрабіць выснову аб тым, што пры празмерна крытычнай інтэрпрэтацыі мовы 1920-х гг. мела месца нязжытая тэндэнцыйная ўстаноўка.

У манаграфіі не тлумачыліся крытэрыі вылучэння паланізмаў, дыялектызмаў, русізмаў і наватвораў, у сувязі з чым А. Макмілін выказаў крытыку [15]. Можна, аднак, меркаваць, што крытэрыі такога вылучэння ў манаграфіі лічыліся выдавочнымі: падобна як і ў працах І. К. Германовіча, яны абпіраліся на моўныя нормы 1950–60-х гг. Моўнае ўжыванне 1920-х гг. (у некаторых выпадках нават і ранейшага часу) у манаграфіі кваліфікавалася праз прызму ўстаноўленых у 1950–60-я гг. літаратурных норм. Такім чынам здзяйснялася, карыстаючыся выразам М. І. Талстога, «зваротнае праецыраванне» [16, с. 175], непрымальнае ў гістарычных даследаваннях. Звяртае на сябе ўвагу таксама той факт, што пры кваліфікацыі паланізмаў і русізмаў толькі першыя разглядаліся сярод запазычанняў.

¹ На жаль, у працэсе падрыхтоўкі калектыўнай манаграфіі дысертация І. К. Германовіча належным чынам улічана не была [15, р. 115].

² У манаграфіі сцвярджалася, што лексіка народных гаворак у мове мастацкай літаратуры гэтага часу стала «сродкам узбагачэння літаратурнай мовы, насычэння яе сінанімікай, шматфарбнымі, сакавітымі словамі і зваротамі» [12, с. 314].

Поруч з гістарычна-генетычнай характарыстыкай пэўных слоў у манаграфіі была б карысная арыентацыя на вызначэнне стылістычнага статусу тых або іншых моўных сродкаў у літаратурнай мове 1920-х гг. З пункту гледжання моўнага стану шматлікія словы, пададзеныя ў манаграфіі як непрымальныя паланізмы (*атрамант, квадранец, магнэс, гзымс, хвэбра, цёнгле, бляды* і інш.), дыялектызмы (*вугніць, вярэнька, грамзола, гурма, закародзіцца, засіліць, гораць, пяроймы, наўда, ласне, нягеглы, пакупец, собіць, сягаць* і інш.) і русізмы (*абман, староннік, чардак* і інш.), былі ўзуальнымі і яшчэ не абавязкова ўспрымаліся тагачаснымі носьбітамі мовы і кадыфікатарамі як паланізмы, дыялектызмы і русізмы, уласна, непрыдатныя моўныя сродкі, якія падлягаюць абавязковаму выдаленню з лексічнай сістэмы.

Калі ў скіраваным у значнай ступені на сучаснасць даследаванні І. К. Германовіча падобны спосаб кваліфікацыі моўных з’яў пэўным чынам ураўнаважваўся выкарыстаннем у працэсе аналізу падрабязных дыяхранічных звестак, вялікая роля сінхранічнага падыходу з яго заснаванай на безумоўным прыняцці норм сучаснай мовы ацэначнасцю выглядае іначай у калектыўнай манаграфіі, сваёй сутнасцю арыентаванай на гістарычнае даследаванне мовы.

Пішучы пра непазбежнасць элемента ацэначнасці ў працах па гісторыі літаратурных моў, рэцэнзент манаграфіі К. Гутшміт указваў на тое, што погляд, згодна з якім сучасны стан літаратурнай мовы ацэньваецца як «ідэальны», а тыя ранейшыя з’явы, якія ў ёй не ўкараніліся, трактуюцца абавязкова адмоўна, з’яўляецца непрымальным. Неадпаведнасць такой практыкі К. Гутшміт прадэманстраваў на прыкладзе трактоўкі аўтарамі манаграфіі словазлучэння *салодкі лёд* «марожанае» як «штучнага» наватвора. Па-першае, як сцвердзіў нямецкі аўтар, яно зусім не «штучнае», паколькі адрозніваецца ад слоў з бессэнсоўнымі часткамі тыпу славутай *глокай куздры* або пабудаваных насуперак правілам словаўтварэння. Па-другое, яно мае жывы аналаг тыпу балг. *сладолед*, які беспраблемна ў гэтай мове прышчапіўся [14, S. 921]. Хоць К. Гутшміт паказаў заганаўнасць сінхранічнай ацэначнасці ў гістарычным даследаванні на прыкладзе трактоўкі ў калектыўнай манаграфіі аднаго з наватвораў, на нашу думку, яго падыход можа быць пашыраны і на кваліфікацыю ў працы многіх паланізмаў, русізмаў і дыялектызмаў. У выданні часта выкарыстоўвалася яўная і няяўная аргументацыя, згодна з якой ужывальныя ў 1920–30-я гг. паланізмы, русізмы і дыялектызмы пазней не сцвердзіліся ў літаратурнай мове акурат з-за таго, што яны былі паланізмамі, русізмамі і дыялектызмамі і, такім чынам, не адпавядалі сістэме беларускай мовы. Але з улікам той акалічнасці, што многія іншыя генетычныя паланізмы і русізмы, а таксама дыялектныя словы трывала замацаваліся ў літаратурнай мове, такая аргументацыя не можа лічыцца грунтоўнай.

Парадаксальным чынам у працэсе разгляду мовазнаўчых прац у калектыўнай манаграфіі не была праведзена выразная мяжа паміж гістарычным і сучасным станам бытавання беларускай лінгвістыкі. Так, напрыклад, здзейсненая пад відам арфаграфічнай, рэформа беларускай мовы 1933 г. разглядалася ў манаграфіі ў рамках раздзела «Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў першыя паслякастрычніцкія дзесяцігоддзі», а фактычна адначасова выдадзены руска-беларускі слоўнік 1937 г. аналізаваўся ў раздзеле «Агульная характарыстыка беларускай літаратурнай мовы нашага часу» [12, с. 190–194, 281–284].

4. Вывучэнне літаратурнай мовы 1920–30-х гг. у працах А. Я. Баханькова. Аўтар раздзела «Змяненне лексікі беларускай мовы ў савецкі перыяд» калектыўнай манаграфіі «Гістарычная лексікалогія беларускай мовы» А. Я. Баханькоў меў абмежаваныя магчымасці для засяроджвання на моўным працэсе 1920–30-х гг. [13]. У раздзеле падрабязна для свайго часу аналізаваліся запазычанні і словаўтваральныя неалагізмы савецкага перыяду. Пра семантычныя неалагізмы, перамяшчэнні ўнутры лексікі і асабліва дыялектызмы і прафесіяналізмы было напісана вельмі каротка.

Аналізуючы запазычанні, А. Я. Баханькоў разгледзеў толькі словы, якія прыйшлі ў беларускую мову праз рускую, – перадусім неславянскія і ў меншай ступені словы рускага паходжання. Працэс пранікнення ў беларускую літаратурную мову запазычанняў, згодна з А. Я. Баханьковым, умацаваўся ў пачатку 1930-х гг., калі высветлілася, што «многія тэрміны, штучна створаныя ў 20-я гады на аснове беларускага моўнага матэрыялу, не адпавядаюць свайму прызначэнню, ускладняюць моўную практыку» [13, с. 271].

Акрамя таго, А. Я. Баханькоў параўнаў працэсы запазычвання і асваення іншамоўнай лексікі беларускай і рускай мовамі ў рамках перыяду 1920–30-х гг. і прыйшоў да высновы аб тым, што паміж імі існавалі значныя адрозненні. У прыватнасці, у беларускай мове 1920-х гг. гэтыя працэсы працякалі адначасова і больш актыўна, чым у рускай мове; к канцу 1930-х гг. розніца зменшылася або стала зусім непрыкметнай [13, с. 273–274]. Сімптаматычны (і з пункту гледжання дыяхранічных даследаванняў непрымальны) сам факт параўнання даследчыкам стану лексікі младапісьмовай беларускай літаратурнай мовы на пачатковым этапе яе фарміравання з лексікай старапісьмовай рускай літаратурнай мовы, якая знаходзілася на прынцыпова іншым этапе развіцця.

Нямала інфармацыі пра словаўтваральныя неалагізмы 1920-х гг. было дадзена ў рамках параграфа аб запазычаннях, у прыватнасці, сцвярджалася, што пры выпрацоўцы тэрміналогіі спачатку асноўная

ўвага звярталася на выкарыстанне лексічных і словаўтваральных багаццяў беларускай мовы. Аднак у пачатку 1930-х гг. працэс насычэння літаратурнай мовы словаўтваральнымі тэрмінамі-неалагізмамі стаў развівацца ў «адваротным» напрамку [13, с. 271]. У параграфе, спецыяльна прысвечаным словаўтваральным неалагізмам, сустракаецца агаворка аб тым, што яны прыкметна вылучаліся «сярод лексічных запазычанняў» [13, с. 279]. У час напісання манаграфіі ў беларускай і, шырэй, савецкай лінгвістыцы праяўлялася тэндэнцыя насцярожанага стаўлення да большасці створаных слоў як крыніцы абагачэння літаратурнай мовы, вольна ці нявольна такія лексемы прыраўноўваліся да запазычанняў. У параграфе аб словаўтваральных неалагізмах асабліва ўвага надавалася ідэалагічна нагружаным саветызмам, важным «у працэсе пабудовы сацыялістычнага грамадства» (*суботнік, калгас, МТС, рабочасялянскі, Вярхоўны Савет БССР*). Нягледзячы на тое што аўтар прысвяціў спецыяльны фрагмент гісторыі стварэння слова *вылучэнец*, у даследаванні не знайшло адэкватнага месца асвятленне шматлікіх іншых словаўтваральных калек 1920-х гг., яны разглядаліся яшчэ як пэўны від запазычаных слоў. У параграфе звярталася ўвага на тое, што ўзнікненне новых слоў у сучаснай беларускай мове на базе ўласных словаўтваральных элементаў адбывалася «не адвольна, само па сабе, а апасродкавана, пад уплывам адпаведных словаўтваральных мадэляў рускай мовы» [13, с. 279–280].

У кароткім параграфе пра дыялектызмы А. Я. Баханькоў адзначаў, што колькаснае папайненне лексічнага складу беларускай літаратурнай мовы дыялектызмамі ў першае дзесяцігоддзе пасля рэвалюцыі, аналагічна развіццю ў дарэвалюцыйны час, не прыводзіла да прыкметных зрухаў унутры сінанімічных радоў і ўстанаўлення іерархіі паміж членамі рада [13, с. 289]. Даследчык прывёў групоўкі сінанімічных радоў, аб'яднаных на падставе пашырэння тых або іншых слоў у гаворках. Аўтар таксама даў кароткую класіфікацыю сінанімічных радоў у залежнасці ад паходжання іх кампанентаў. Параграф пра дыялектызмы завяршаўся вывадам аб тым, што к канцу 1920-х гг. «усё неаб'ёмнае мора народнага лексікону было ўзрушана да глыбіні» [13, с. 290]. Такая выснова, бадай, у пэўнай меры абвяргала раней выказанае аўтарам меркаванне, згодна з якім інтэнсіўнае насычэнне беларускай літаратурнай мовы дыялектызмамі не прыводзіла да прыкметных зрухаў унутры сінанімічных радоў.

У параграфе аб перамяшчэннях унутры лексікі А. Я. Баханькоў вылучыў два процілеглыя працэсы: а) атрыманне нейкімі членамі сінанімічных радоў зніжанай стылістычнай характарыстыкі або іх выпадзенне; б) колькасна пераважнае павышэнне стылістычнага статусу многіх слоў, рух у напрамку да вышэйшых пластоў [13, с. 290–292].

Першы працэс аўтар праілюстраваў на прыкладзе зрухаў у радах са славянскіх і запазычаных заходнееўрапейскіх слоў (*гадзіннік – загарак, чарніла – атрамант, узор – дэсань*), а таксама ў радах, складзеных з двух іншамовных слоў (*чай – гарбата, бронза – мосенж*). У рамках гэтых радоў з ужывання, як правіла, выпадалі паланізмы, што аўтар лічыў абгрунтаваным з прычыны аслаблення ў савецкі час кантактаў беларускай і польскай моў. У радах, у якія ўваходзілі толькі славянскія словы, згодна з аўтарам, звычайна страчваліся лексемы, якія супадалі з рускімі або нагадвалі іх (*вёска – дзярэўня, бульба – картопля, качка – вутка, настольнік – скацёрць*). Выцясненне з літаратурнага ўжытку слоў дадзенай катэгорыі, паводле А. Я. Баханькова, зусім не дыктавалася патрэбамі моўнай практыкі, а было абумоўлена «ярка выражаным на Беларусі пурызмам 1920-х – пачатку 1930-х гг.» [13, с. 291]. Натуральна, у працэсе канкурэнцыі з агульнапашыранымі адпаведнікамі маглі паніжаць свой статус вузкадыялектныя словы, спачатку ўзведзеныя ў ранг тэрмінаў (у якасці прыкладаў былі прыведзены словы *цягліца, гучок, адсотак*).

Другі працэс А. Я. Баханькоў праілюстраваў на прыкладзе рада *кабан – парсюк – вяпрук*. Лексема *вяпрук*, якая спачатку мела зніжаны стылістычны статус, паступова яго павысіла. Такія працэсы адбываліся і ў многіх іншых радах са сферы бытавой лексікі тыпу *пуня – адрына, стажар'е – адонак, калодзеж – студня*.

Лінгвіста цікавілі толькі запазычанні праз рускую мову і з рускай мовы, аднак для даследавання мовы 1920-х гг. актуальным быў бы разгляд таксама польскага і ўкраінскага ўплываў. У некаторых выпадках такая ўстаноўка давала вынікам хібныя, «агістарычныя» інтэрпрэтацыі. Так, словы *прадмова і грамадскі* А. Я. Баханькоў лічыў калькамі рускіх слоў *предисловие і общественный* [13, с. 282], аднак з раздзела той жа манаграфіі, падрыхтаванага іншым аўтарам, было вядома, што яны ўжываліся ў беларускай мове яшчэ ў XIX ст., пры гэтым іх узнікненне не звязвалася з рускай мовай [17, с. 238, 254]. Не ва ўсіх выпадках А. Я. Баханькоў ставіў перад сабой задачу паказаць працэс засваення тых або іншых разрадаў слоў; больш важным для аўтара часам было акрэсліць агульныя, прыдатныя для навукі аб сучаснай беларускай мове, «універсальныя» падыходы. Ставячы на першае месца рух у напрамку ніжэйшых стылістычных пластоў, у рамках якога, паводле даследчыка, пацярпелі некаторыя словы, якія супадалі з рускімі або нагадвалі іх, А. Я. Баханькоў не столькі аналізаваў увесь моўны матэрыял (у тым ліку адзінкі, пашыраныя ў 1920-я гг., хоць у цэлым гэты перыяд у раздзеле быў слаба прадстаўлены), колькі ў значнай ступені спрабаваў адказваць на актуальныя ў той час для лексікографіі Інстытута

мовазнаўства Акадэміі навук БССР пытанні ўкладання рээстра тлумачальнага слоўніка сучаснай беларускай мовы і стылістычнай кваліфікацыі ў ім многіх слоў.

Рэалізаваная ў 1970 г. А. Я. Баханьковым метадалогія вывучэння лексікі літаратурнай мовы савецкага часу ў частцы даследавання перыяду 1920-х гг. пэўным чынам супярэчыла падыходу, прадстаўленаму самім аўтарам на два гады раней. У 1968 г. А. Я. Баханькоў зрабіў даклад «Аб перамяшчэннях у традыцыйнай беларускай лексіцы ў савецкі час», у якім выказаў некаторыя меркаванні, якія, бадай, адрозніваліся ад яго падыходу, рэалізаванага ў працах наступных гадоў. Так, у дакладзе аўтар сцвярджаў, што ў 1920-я гг. паняцце нормы было яшчэ «неакрэсленым», а ацэнцы моўных сродкаў, якая складалася ў працэсе фарміравання літаратурнай мовы, бракавала аб'ектыўнасці, аднак выдадзеныя ў гэты час слоўнікі ён называў «нарматыўнымі» [18, с. 10]. У пазнейшых публікацыях А. Я. Баханькова важнаму факту неакрэсленасці ў 1920-я гг. паняцця літаратурнай нормы належнай увагі, на жаль, не надавалася. У гэтых публікацыях аўтар меў схільнасць ацэньваць літаратурную мову 1920-х гг., абапіраючыся на крытэрыі нарматыўнасці, якія сфарміраваліся ў беларускай мове і лінгвістыцы пазней. Даследчык разглядаў узус 1920-х гг. і погляды мовазнаўцаў гэтага часу так, нібыта аб'ектыўныя нормы беларускай літаратурнай мовы ў гэты час ужо існавалі, аднак удзельнікі моватворчага працэсу яшчэ не маглі іх належным чынам ідэнтыфікаваць і зафіксаваць.

Асноўныя падыходы і палажэнні, сфармуляваныя А. Я. Баханьковым у 1970 г. падчас падрыхтоўкі раздзела калектыўнай манаграфіі «Гістарычная лексікалогія беларускай мовы», знайшлі свой працяг і замацаванне (з некаторымі карэкціроўкамі) у выдадзенай у 1982 г. манаграфіі аўтара «Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд: сацыялінгвістычны нарыс», падрыхтаванай на аснове яго доктарскай дысертацыі [19]. У цэлым працы А. Я. Баханькова былі выдатным укладам у беларускія сінхранічныя даследаванні 1970–80-х гг.

5. Вывучэнне літаратурнай мовы міжваеннага перыяду ў працах 1980-х гг. У цэлым 1980-я гг. былі часам, калі паглыбляліся і ўдасканальваліся падыходы да вывучэння беларускай літаратурнай мовы 1920–30-х гг., сфармуляваныя раней, але пераважна не прапаноўваліся новыя важныя метады і інтэрпрэтацыі. Раздзелы з калектыўнай манаграфіі «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы» і асабліва манаграфія А. Я. Баханькова для аўтараў гэтага часу ў многім сталі своеасаблівым «метадалагічным канонам». Так, М. Ф. Гуліцкі і В. П. Красней прысвяцілі свае працы вывучэнню тэрміналагічнай лексікі 1920–30-х гг., разглядаючы яе ў значнай ступені праз прызму сучаснага падыходу да тэрміналогіі і беларускай літаратурнай мовы ў цэлым [20–22]. Зрэшты, у сваёй публікацыі 1985 г. В. П. Красней дэклараваў, што для яго быў істотны і дыяхранічны аспект; ён сцвердзіў таксама, што важна ўлічваць функцыянаванне тэрміналогіі ў часе, «на кожным канкрэтным гістарычным этапе» [23, с. 108–109]. У дачыненні да шэрагу слоў 1920-х гг. у працах М. Ф. Гуліцкага і В. П. Краснея беспраблемна праводзіліся апазіцыі тыпу *агульнаўжывальнае – дыялектнае, беларускае слова – запазычанае слова*, часткова засвоеныя беларускай лінгвістыкай пазней, чым у 1920-я гг. Часткова аўтары пацвердзілі зробленыя сваімі папярэднікамі высновы, але перафразіравалі іх. Напрыклад, у якасці «самай характэрнай рысы» тэрміналагічнай лексікі 1920-х гг. В. П. Красней выявіў яе полінайменнасць [23, с. 106], з'яву, якая раней разглядалася І. К. Германовічам з выкарыстаннем тэрміна «дублетнасць». Такую змену тэрміна можна лічыць абгрунтаванай. У параўнанні з часам падрыхтоўкі дысертацыі І. К. Германовіча час, калі пісаў свае артыкулы В. П. Красней, быў больш аддалены ад 1920–30-х гг., таму гэты і перыяд ужо ў большай ступені ўспрымаўся як гістарычны, што абумоўлівала і выкарыстанне больш адпаведнага для гістарычных прац тэрміна.

У рамках падрыхтоўкі кандыдацкай дысертацыі ў 1986 г. В. Р. Вячорка надрукаваў дзве працы, прысвечаныя аналізу мовы Заходняй Беларусі 1920–1939 гг. [24; 25]. У іх была паказана спецыфіка графікі, арфаграфіі і лексікі мовы выданняў Заходняй Беларусі; гэта спецыфіка, на думку аўтара, давала падставы гаварыць аб існаванні самастойнага варыянта беларускай літаратурнай мовы.

У 1987 г. выйшла з друку манаграфія М. В. Абабуркі «Развіццё мовы беларускай мастацкай літаратуры». Насуперак таму, што аўтар у сваім даследаванні кіраваўся сінхранічным і панхранічным падыходамі, ён тым не менш зрабіў некаторыя высновы, якія маглі б уяўляць цікавасць для даследчыкаў-дыяхраністаў. Так, М. В. Абабурка сцвярджаў, што ў 1920–30-я гг. у параўнанні з папярэднім перыядам у мове мастацкай літаратуры рэзка змянілася адносная раўнавага кніжных і гутарковых элементаў. На думку аўтара, у гэты час у мове пэўных пісьменнікаў – Цішкі Гартнага, Якуба Коласа, Максіма Гарэцкага – суадносіны паміж кніжнасцю і гутарковасцю змяняліся на карысць кніжнасці; у творах іншых аўтараў – Міхася Чарота, Змітрака Бядулі, Максіма Зарэцкага – на карысць гутарковасці. Былі, аднак, і тыя пісьменнікі – Кузьма Чорны, Кандрат Крапіва, Платон Галавач, Янка Маўр, творах якіх уласціва раўнамернае размеркаванне элементаў кніжнага і пісьмовага маўлення [26, с. 174].

Такім чынам, міжваенны перыяд у развіцці беларускай літаратурнай мовы быў уведзены ў навуковы ўжытак толькі ў 1960-я гг. у даследаваннях І. К. Германовіча і Л. М. Шакуна. У працы аўтараў

калектыўнай манаграфіі 1968 г. па гісторыі новай беларускай літаратурнай мовы і асабліва ў кнізе А. Я. Баханькова, у якіх перыяд 1920–30-х гг. даследаваўся сярод іншых, сфарміраваўся своеасаблівы «метадалагічны канон». Незалежна ад таго што калектыўная манаграфія была прысвечана гісторыі беларускай літаратурнай мовы, спосабы інтэрпрэтацы матэрыялу ў ёй часам выразна ўказвалі на прымяненне яе аўтарамі сінхранічных, арыентаваных на сучаснасць падыходаў. Звернутыя да паўторна сфарміраваных у беларускай лінгвістыцы ў 1950–60-я гг. лексічных норм, ацэнкі на іх аснове фактычна «пераднорматыўнага» стану лексікі літаратурнай мовы 1920-х гг. і поглядаў мовазнаўцаў гэтага часу выглядаюць празмерна крытычнымі. Па меры павелічэння адлегласці паміж 1920–30-мі гг. і часам напісання прысвечаных гэтаму перыяду прац міжваенны перыяд развіцця беларускай літаратурнай мовы з сучаснага ўсё больш пераходзіў у гістарычны. Калі пры напісанні артыкулаў І. К. Германовіча дыстанцыя паміж часам іх стварэння і аналізаваным перыядам складала 20–40 гадоў, то, напрыклад, у 1985 г. адлегласць паміж гэтым годам і 1920–30-мі гг. вырасла да 45–65 гадоў, сягнуўшы мяжы, за якой сучасная мова перастае лічыцца сучаснай. Пераўтварэнне з цягам часу перыяду 1920–30-х гг. беларускай літаратурнай мовы з сучаснага ў гістарычны тым не менш толькі ў нязначнай ступені ўплывала на выбар паміж дыяхранічным і сінхранічным метадам даследавання, сінхранічны метада працягваў пераважаць. Паступова наеўная перавага ў даследаваннях 1970–80-х гг. аб беларускай мове міжваенных гадоў сінхранічнага метаду магла адчувацца як усё больш недастаткова эўрыстычны спосаб даследавання беларускай літаратурнай мовы 1920–30-х гг.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС (*REFERENCES*)

1. Запрудскі С. М. Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930-я гады. Мінск, 2013.
2. Шакун Л. М. Нарысы гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 1960.
3. Шакун Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 1963.
4. Шакун Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 1984.
5. Губкіна А. В. Гісторыя беларускага мовазнаўства 1918–1941 гг. у працах Л. М. Шакуна // Мова – літаратура – культура : матэрыялы V Міжнар. навук. канф. (да 80-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна) (Мінск, 16–17 лістап. 2006 г.). Мінск, 2007. С. 48–50 [Hubkina A. V. The history of the Belarusian linguistics of 1918–1941. *Mova – litaratura – kul'tura* : matjeryjaly Mizhnarodnaj navuk. kanferencyi (da 80-goddzja prafesara L'va Mihajlavicha Shakuna) (Minsk, 16–17 Novemb. 2006). Minsk, 2007. P. 48–50 (in Belarus.)].
6. Германовіч І. К. 3 гісторыі нармалізацыі беларускай літаратурнай лексікі // Весці Акад. навук БССР. Сер. грамад. навук. 1961. № 3. С. 87–96 [Hermanovich I. K. Z gistoryi normalizacyi belaruskaj litaraturnaj leksiki. *Vesci Akadzemii navuk BSSR. Ser. gramadskih navuk*. 1961. No. 3. P. 87–96 (in Belarus.)].
7. Германовіч І. К. Паланізмы ў беларускай літаратурнай мове 20-х – першай палове 30-х гадоў XX ст. // Весці Акад. навук БССР. Сер. грамад. навук. 1962. № 2. С. 86–97 [Hermanovich I. K. Palanizmy w belaruskaj litaraturnaj move 20-h – pershaj palove 30-h gadow XX st. *Vesci Akadzemii navuk BSSR. Ser. gramadskih navuk*. 1962. No. 2. P. 86–97 (in Belarus.)].
8. Германовіч І. К. Лексічныя дыялектызмы і наватворы ў беларускай літаратурнай мове 20–30-х гадоў XX ст. // Весці Акад. навук БССР. Сер. грамад. навук. 1963. № 1. С. 110–120 [Hermanovich I. K. Leksichnyja dyialektizmy i navatvory w belaruskaj litaraturnaj move 20–30-h gadow XX st. *Vesci Akadzemii navuk BSSR. Ser. gramadskih navuk*. 1963. No. 1. P. 110–120 (in Belarus.)].
9. Германовіч І. К. Назіранні над лексікай беларускай літаратурнай мовы 20–30-х гадоў XX ст. // Беларуская мова (даследаванні па лексікалогіі). Мінск, 1965. С. 13–25.
10. Германовіч І. К. Нормалізацыя лексікі беларускага літаратурнага языка в 20–30-х годах XX ст. : автореф. дис. ... канд. філал. навук. Мінск, 1963.
11. Булахаў М. Г. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX–XX стст. ва ўзаемаадносінах з іншымі славянскімі мовамі // Беларуская мовазнаўчая славістыка на з'ездах славістаў. Да XV Міжнароднага з'езда славістаў. Мінск, 2013. С. 42–51 [Bulahaw M. G. Razviccjo belaruskaj litaraturnaj movy w XIX–XX stst. va wzaemaadnosinah z inshymi slavjanskimi movami. *Belaruskaja movaznawchaja slawistyka na z'ezdah slavistaw. Da XV Mizhnarodnaga z'ezda slavistaw*. Minsk, 2013. P. 42–51 (in Belarus.)].
12. Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : у 2 т. / рэд. А. І. Жураўскі. Мінск, 1968. Т. 2.
13. Баханькоў А. Я. Змяненне лексікі беларускай мовы ў савецкі перыяд // Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. Мінск, 1970. С. 266–292.
14. Gutschmidt K. [Rezension] // Ztschr. Slawistik. 1973. Bd. 18, H. 6. S. 917–921. Рэц. на кн.: Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 1968 [Gutschmidt K. [Review]. *Z. Slawistik*. 1973. Bd. 18, H. 6. P. 917–921 (in Germ.)].
15. McMillin A. B. [Review] // J. Byeloruss. Studies. 1969. Vol. 2, No. 1. P. 115–117. Рэц. на кн.: Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 1968. Т. 2 [McMillin A. B. [Review]. *J. Byeloruss. Stud.* 1969. Vol. 2, No. 1. P. 115–117 (in Engl.)].
16. Толстой Н. И. История и структура славянских литературных языков. М., 1988.
17. Крамко І. І. Развіццё лексічнай сістэмы беларускай мовы ў XIX – пачатку XX ст. // Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. Мінск, 1970. С. 228–265.
18. Баханькоў А. Я. Аб перамяшчэннях у традыцыйнай беларускай лексіцы ў савецкі час // Беларуская лексікалогія і этымалогія. Мінск, 1968. С. 9–11.
19. Баханькоў А. Я. Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд: сацыялінгвістычны нарыс. Мінск, 1982.

20. Гуліцкі М. Ф. Беларуская савецкая тэрміналагічная лексікаграфія (20–30-я гады) // Беларус. мова. 1980. Вып. 7. С. 131–138 [Gulicki M. F. Belaruskaja saveckaja tjerminalogichnaja leksikagrafija (20–30-ja gady). *Belarus. mova*. 1980. Vol. 7. P. 131–138 (in Belarus.)].

21. Красней В. П. Да пытання аб вывучэнні беларускай тэрміналагічнай лексікі 1920-х гг. // Веснік БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. Псіхалогія. 1984. № 3. С. 13–17 [Krasnej V. P. Da pytannja ab vyvuchjenni belaruskaj tjerminalogichnaj leksiki 1920-h gg. *Vesnik BDU. Ser. 4, Filalogija. Zhurnalistyka. Pedagogika. Psihalogija*. 1984. No. 3. P. 13–17 (in Belarus.)].

22. Красней В. П. Пошукі прынцыпаў і шляхоў выпрацоўкі беларускай нацыянальнай тэрміналогіі ў 1920-х гг. // Беларус. мова. 1985. Вып. 13. С. 31–41 [Krasnej V. P. Poshuki pryncypaw i shljahow vupracowki belaruskaj nacyjanal'naj tjerminalogii w 1920-h gg. *Belarus. mova*. 1985. Vol. 13. P. 31–41 (in Belarus.)].

23. Красней В. П. Беларуская тэрміналогія. Мінск, 2011.

24. Вячорка В. Р. Асноўныя графіка-арфаграфічныя асаблівасці мовы перыядыкі Заходняй Беларусі (1920–1939 гг.) // Беларус. лінгвістыка. 1986. Вып. 29. С. 32–39 [Vjachorka V. R. Asnownyja grafika-arfagrafichnyja asablivasci movy peryjodyki Zahodnjaj Belarusi (1920–1939 gg.). *Belarus. lingvistyka*. 1986. Vol. 29. P. 32–39 (in Belarus.)].

25. Вячорка В. Р. Асаблівасці лексічнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы Заходняй Беларусі // Беларус. лінгвістыка. 1986. Вып. 30. С. 50–54 [Vjachorka V. R. Asablivasci leksichnaj sistjemy belaruskaj litaraturnaj movy Zahodnjaj Belarusi. *Belarus. lingvistyka*. 1986. Vol. 30. P. 50–54 (in Belarus.)].

26. Абабурка М. В. Развіццё мовы беларускай мастацкай літаратуры. Мінск, 1987.

Артыкул наступіў у рэдкалегію 23.09.2016.

Received by editorial board 23.09.2016.